

בראשית פרק ד: קין והבל

מבוא

פרק ד' עוסק ברצח הראשון בעולם. חטאו של אדם הראשון היה חטא כלפי הצו האלוקי, ואילו חטאו של בנו, קין, היה חטא כלפי הזולת - אחיו. ננסה להבין את הרקע למעשה, את הפניות של ה' אל קין, ואת תגובותיו של קין לדברי ה'.

שאלות מכוונות למידה

- מהן המילים המנחות ביחידה ומה הן מדגישות בפנינו?
- מה מטרת כל פנייה של ה' אל קין?
- מדוע רצח קין את הבל?
- כיצד מתייחס קין לעונש?

מבנה הפרק

הולדת הבנים	(א) והאדם ידע את חוה אשתו ונתהר ונתלד את קין ותאמר קניתי איש את ה' (ב) ותסוף ללדת את אחיו את הבל ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה:
קרבותיהם של קין והבל	(ג) ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה' (ד) והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו: (ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו:
דברי ה' לקין	(ו) ויאמר ה' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך: (ז) הלוא אם תיטיב שאת וּאִם לֹא תִיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תִשׁוּקְתוּ וְאַתָּה תִמְשָׁל בּוֹ:
הריגת הבל	(ח) ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו:
הדו - שיח בין ה' לקין פניית ה' לקין	(ט) ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי: (י) ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה:
קללת קין	(יא) ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מינדך: (יב) כי תעבד את האדמה לא תסוף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ:
בקשת קין	(יג) ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשא: (יד) הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתיר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני:
אות קין	(טו) ויאמר לו ה' לכן כל הרג קין שבעתים יקם וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו:
סיום	(טז) ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן:

”מילה מנחה”

1. עיין בפרק ד פסוקים א-טז, ומצא את המילה המנחה.
 - א. צבע במרקר צהוב את ”המילה המנחה” (מופיעה **שבע פעמים**).
 - ב. מה המשמעות של המילה המנחה אשר חוזרת שוב ושוב, ובמיוחד לאור העובדה שבחלק מן המקרים היא פשוט מיותרת?

מילה מנחה נוספת: ”אדמה”

המילה ”אדמה” - אף היא מופיעה מספר רב יחסית של פעמים ביחידה, לעיתים במקום המילה ”ארץ” (”מעל פני האדמה” מול - ”נע ונד תהיה בארץ”) לפיכך גם היא משמעותית. בחשיבותה ובמשמעותה של מילה זו נדון בהמשך.

קורבנות קין והבל

בראשית פרק ד

- (א) וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה' :
- (ב) וַתִּסֹּף לֵלֶדֶת אֶת אָחִיו אֶת הָבֶל וַיְהִי הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה :
- (ג) וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה' :
- (ד) וְהֶבֶל הֵבִיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמִחֻלְבֵּהֶן וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ :
- (ה) וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו :

אחת השאלות המרכזיות, שנידונות ע”י המפרשים בפרשת קין והבל, הוא הניסיון להבין מדוע ה' העדיף את הקורבן של הבל על פני קורבנו של קין. יש הסוברים שעוד לפני הבאת הקורבנות, היה יתרון להבל על קין בגלל העיסוק שכל אחד משני האחים בחר לעצמו: ”וַיְהִי הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה”.

רש”י בראשית ד, ב

רועה צאן - לפי שנתקלה האדמה, פירש לו מעבודתה.

2. לפי רש”י, מדוע עוד לפני הבאת הקורבנות היה יתרון להבל על פני קין?

רועי הצאן ועובדי האדמה

בחירת העיסוקים של שני האחים היא החלוקה מכאן ואילך לאורך שנים בעולם, בין רועי הצאן הנוודים ובין עובדי האדמה הצמודים לאדמתם. אילו שני עיסוקים שיוצרים במשך השנים הבדלים מהותיים באופים של האנשים, ואף מביאים לא פעם למתח ולמאבקים בניהם על שטחי חקלאות ומרעה.

רועה הצאן אהוב בתנ”ך (האבות, משה, דוד - כולם היו רועי צאן) והדימוי של רועה כדואג ומנהיג הוא דימוי חוזר בתנ”ך, לעומת זאת, אנו שומעים בספר בראשית כי האדמה ארורה בשל האדם. האדמה יש בה כוח העשוי להשחית את אדם, עבודת האדמה כרוכה בסכנות רוחניות. עובד האדמה עשוי לפתח תחושה של כוח ועוצמה, בבחינת ”כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה”. מצוות רבות בתנ”ך מטרתן לצמצם את הנזק שעבודת האדמה עשויה להביא על האדם: שמיטה, כלאים ערלה, מתנות עניים ועוד. יתכן וקין היה נציגה ומייסדה של תרבות עבודת האדמה הקלוקלים, בטרם הומתקה ונרפאה ע”י מצוות התורה, אשר על כן עצם בחירתו באורח חיים שלילי זה, כמו גם השפעתו של אורח החיים הזה על אופיו, הם שגרמו לכך שה' לא שעה אל מנחתו והם שעומדים ביסוד של רצח אחיו.

בראשית ד	
(ג) וַיְהִי מִקֵּץ יָמַיִם וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרֵי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה' : (ד) וְהֶבֶל הֵבִיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוּ וּמִחֲלִבְהֶן וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ : (ה) וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו :	
ספורנו בראשית ד, ה	אב"ע בראשית ד, ג
ואל קין ואל מנחתו לא שעה. לא שעה אל קין המקריב שהיה בלתי רצוי, וגם כן אל מנחתו שהיתה בלתי ראויה לרצון.	ובעבור שכתוב "מבכורות צאנו", יש סמך כי לא הביא קין מן הביכורים.

תלמידי 3 יח"ל צריכים לדעת תשובה אחת, תלמידי 5 יח"ל את שתי התשובות ואת ההבדל ביניהן

3. עיין בפסוקים ג-ה ובדברי האב"ע והספורנו, וענה:

- א. לפי כל אחד מן הפרשנים מדוע לא קיבל ה' את מנחתו של קין וכן קיבל את מנחתו של הבל?
- ב. מה הביסוס בכתוב לכל אחד מן הפירושים?
- ג. מה הבדל בין שתי התשובות?

"הלוא אם תיטיב שְׂאת..."

בראשית ד

(ו) וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן לְמָה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָּנֶיךָ :

(ז) הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאת וְאִם לֹא תֵיטִיב לִפְתַּח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תִּשְׁוֶקְתוּ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ :

בעקבות העובדה שנפלו פניו של קין על כך שמנחתו לא התקבלה, ה' נגלה אליו ואומר לו את המשפט: "הלוא אם תיטיב שְׂאת..." פסוק זה קשה להבנה נלך בדרכם של אונקלוס ורש"י **המשלימים מילים** ומסייעים בכך להבנתנו:

תרגום אונקלוס בראשית ד, ז

הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאת - הלא אם תוטיב עובדך (מעשיך) ישתביק (יסלח) לך.

נשים לב: שאונקלוס הופך את ארבעת המילים "הלוא אם תיטיב שְׂאת" למשפט של שש מילים, ובנוסף לכך הוא מתרגם את המילה "שאת" מלשון "נשיאת פנים, מלשון "סליחה".

רש"י בראשית ד, ז

הלא אם תיטיב (שאת) - **כתרגומו** פירושו.

(ואם לא תיטיב), לפתח חטאת רובץ - לפתח קברך חטאך שמור.

ואליך תשוקתו - של חטאת, הוא יצר הרע, תמיד שוקק ומתאוה להכשילך.

ואתה תמשול בו - אם תרצה תתגבר עליו.

4. עיין באונקלוס וברש"י, ונסח בלשונך מה אמר ה' לקין בפסוק ז?

הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב - שְׂאת

וְאִם לֹא תֵיטִיב - לִפְתַּח חַטָּאת רֹבֵץ

ה' מוסיף דברי אתגר ועידוד לקין:

וְאֵלֶיךָ תִּשְׁוֶקְתוּ

וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ

הרצח ותוצאותיו

פסוק זה מכיל את האירוע כולו, נבחן אותו ונגלה מה חסר לנו.

בראשית ד, ח

וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו וַיְהִי בְהִיּוֹתָם בְּשָׂדֶה וַיִּקָּם קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ:

5. א. בפסוק ח' מתואר מקרה הרצח של קין את הבל. עיין בפסוק והשלם את הטבלה הבאה:

	דברי קין להבל
	מקום הרצח
	מעשה קין
	התוצאה
	המניע לרצח

ב. מה הן שתי השאלות שמעורר פסוק ח'?

רש"י בראשית ד, ח

וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הָבֶל - נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתגולל עליו להרגו, ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא.

6. ראינו שפסוק ח' מעורר שתי שאלות. עיין בפסוק ח ובדברי רש"י, וענה.

א. האם רש"י עונה על שתי השאלות או רק על אחת מהן, על איזה שאלה או שאלות הוא עונה?

ב. מה התשובה או התשובות של רש"י?

ג. האם לפי רש"י דברי קין להבל הם הסיבה לרצח? הסבר.

בראשית רבה פרשה כב (תרגום חופשי)

וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו (בראשית ד, ח). על מה היו מדיינים (מתווכחים ורבים)?

אמרו: בוא ונחלק העולם, אחד נטל את הקרקעות ואחד נטל המיטלטלין. זה אמר הארץ שאתה עומד עליה שלי היא, וזה אמר מה שאתה לבוש שלי הוא, זה אמר פשוט בגדיך, וזה אמר פרח באוויר ואל תעמוד על הקרקע, מתוך כך "וַיִּקָּם קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ".

ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי שניהן נטלו את הקרקעות ושניהם נטלו המיטלטלין. ועל מה היו מדיינים? זה אמר בתחומי בית המקדש ניבנה, וזה אמר בתחומי 'וייהי בהיותם בשדה', אין שדה אלא בית המקדש, זהו שנאמר 'ציון שדה תחרש' (מייכה ג, יב), מתוך כך "וַיִּקָּם קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ".

יהודה בר' אמר על חוה הראשונה היו מדיינים. אמר ר' איבו: חוה ראשונה חזרה לעפרה. ועל מה היו מדיינים? אמר ר' הונא תאומה יתירה נולדה עם הבל, זה אמר אני נוטלה וזה אומר אני נוטלה, זה אמר אני נוטלה שאני בכור, וזה אמר אני נוטלה שנולדה עימי, מתוך כך "וַיִּקָּם קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ".

7. עיין בפסוק ח ובדברי המדרש וענה:

א. ראינו שפסוק ח' מעורר שתי שאלות, האם המדרש עונה על שתי השאלות או רק על אחת מהן, על איזה

שאלה/שאלות הוא עונה? ומה הוא עונה?

ב. מה ההבדל העקרוני בין גישתו של המדרש - לדברי קין, מגישתו של רש"י - לדברי קין?

שאלת מחשבה על המדרש

8. א. עיין שוב במדרש, ונסה למצוא במדרש את שלושת המניעים העיקריים לרצח ולמלחמות בעולמינו?

ב. האם בעלי המדרש באמת סוברים שהדברים שעליהם הצביעו במדרש, הם הדברים שקין והבל דיברו ביניהם?

הדו-שיח בין ה' לקין

הפנייה של ה' לקין

נפתח בפנייתו של ה' לקין אשר מזכירה פנייה דומה במקרה אחר:

בראשית ד, ט	בראשית ג, ט
וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ...	וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אֵיכָה:
רש"י	רש"י
אי הבל אחיך - להיכנס עמו בדברי נחת, אולי ישוב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך.	איכה - יודע היה היכן הוא, אלא ליכנס עמו בדברים, שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום...

9. עיין בפניה של ה' אל קין (בפרק ד) ובפניה של ה' אל אדם הראשון (בפרק ג) ובפירושי רש"י, וענה:

א. על איזו קושייה עניינית בא רש"י לענות בשני הפסוקים הנ"ל?

ב. במה דומה פירוש רש"י בפרק ג, לפירושו בפרק ד?

החטא

בראשית ד

(ט) וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אֲנִי
(י) וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה:

רש"י בראשית ד, י

דמי אחיך - דמו ודם זרעיותיו. דבר אחר: שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה.

10. עיין בפסוק י וברש"י, וענה:

א. מה הקושי הלשוני בפסוק שעליו רש"י עונה?

ב. מהם שתי תשובותיו של רש"י להסבר לשון הפסוק?

ג. מה אפשר ללמוד על חומרת רצח מפירושו הראשון של רש"י?

העונש והקללה

בראשית ד

(י) וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה:
(יא) וְעַתָּה אָרוּר אַתָּה מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לְקַחְתָּ אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ:
(יב) כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה לֹא תֹסֵף תֵּת כֹּחָהּ לָךְ נֶעַ וְנָד תִּהְיֶה בְּאֶרֶץ:

אב"ע בראשית ד, יא

ועתה ארוור מן האדמה - שיבא לו חסרון מפאת האדמה, שיזרע ויטע, כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי, ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן, ולא ישקוט במקום אחד רק ינוע.

11. בפסוקים יא-יב, מצוין עונשו וקללתו של קין.

א. הסבר את עונשו של קין לפי הפירוש של האב"ע?

ב. מדוע קין קיבל דווקא עונש זה?

תגובת קין לבשורת העונש

בראשית ד

(יג) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל ה' גְּדוֹל עֲוֹנִי מִנְשָׂא:

(יד) הֵן גִּרְשַׁתְּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפְּנִיךָ אֶסְתֵּר וְהָיִיתִי נֶעַד וְנָד בְּאֶרֶץ וְהָיָה כָּל מוֹצְאֵי יְהִרְגֵנִי:

בראשית ד, יג

וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל ה' גְּדוֹל עֲוֹנִי מִנְשָׂא:

רש"י	רמב"ן
גדול עוני מנשוא - בתמיה, אתה טוען עליונים ותחתונים, ועוונני אי אפשר (נושא) עליונים ותחתונים, ועוונני אי אפשר לטעון (לשאת)?!	גדול עוני מנשוא - בתמיה, אתה טוען עליונים ותחתונים, ועוונני אי אפשר לטעון? לשון רש"י. והנכון בפשט שהוא וידוי. אמר, אמת כי עוני גדול מלסלוח, וצדיק אתה ה' וישר משפטיך, אף על פי שענשת אותי הרבה מאד.

תלמידי 3 יח"ל צריכים לדעת תשובה אחת, תלמידי 5 יח"ל את שתי התשובות ואת ההבדל ביניהן

12. עיין בתגובתו של קין בפסוק יג ובפירושים של רש"י ורמב"ן, וענה:

א. מה ההבדל בין שני הפירושים **בצורת ההטעמה** של קריאת דברי קין?

ב. מה ההבדל בין שני הפירושים **בדמותו** של קין?

רמב"ן, בראשית ד, יד

והנה גרשת אותי היום מעל פני האדמה - כי בהיותי נע ונד ולא אוכל לעמוד במקום אחד, הנה אנכי מגורש מן האדמה ואין מקום למנוחתי. ומפניך אסתיר - כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה, כי בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי. אבל מה אעשה כי כל מוצאי יהרגני - ואתה בחסדך הרבים לא חייבת אותי מיתה. והעניין, שאמר לפניו הנה חטאי גדול והרבית עלי עונש, אבל שמרני שלא אענש יותר ממה שחייבת אותי, כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום, יהרגוני החיות, כי סר צלך מעלי. הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכחו, רק בשמירת עליון עליו.

13. א. לפי הרמב"ן, מה ביקש קין מה'?

ב. כיצד מסביר רמב"ן את הקשר בין פסוק יג ופסוק יד?

בראשית ד, טז

וַיֵּצֵא קַיִן מִלְּפָנֵי ה' וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד קְדָמַת עֵדֶן:

רש"י

ויצא קין - יצא בהכנעה, כגונב דעת העליונה.

14. עיין בפסוק טז ובדברי רש"י, וענה:

א. מה היה קשה לרש"י בפסוק, וכיצד הוא מיישב את הקושי?

ב. האם פירוש זה מסתדר לדרכו של רש"י בפירוש הדו-שיח בין קין לקב"ה?

סיכום: מה בין אדם הראשון לקין?

נשווה בין דו-השיח בין ה' ואדם ובין דו-השיח בין ה' לקין

חטאו של קין	חטאו של אדם הראשון
(ט) ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך?	(ט) ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איפה?
ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי:	(י) ויאמר את קלך שמעתי בגן ואיך כי עירם אנכי ואחבא:
(י) ויאמר: מה עשית? קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה: (יא) ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידיך: (יב) כי תעבד את האדמה לא תסוף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ:	(יא) ויאמר מי הגיד לך כי עירם אתה? המן העץ אשר צויתיד לבלתי אכל ממנו אכלת:
(יג) ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשא:	(יב) ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ ואכל:
	(יז) ולאדם אמר... ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך, ואכלת את עשב השדה: (יט) בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב:

15. מה דומה ומה שונה בהשוואת הדו-שיח של הקב"ה עם אדם לאחר חטאו, לעומת הדו-שיח עם קין לאחר חטאו?

בראשית רבה, פרשה כב

ויצא קין מלפני ה'... פגע (פגש) בו אדם הראשון. אמר לו (אדם הראשון לקין): מה נעשה בדינך?
אמר לו: עשיתי תשובה ונתפשרתי.
התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר כך היא כוחה של תשובה ואני לא הייתי יודע.

16. א. כיצד מסביר המדרש את ההבדל בין פרק ג' פסוק יב, ופרק ד' פסוק יג?
ב. לאיזה פירוש מתאים המדרש לפירושו של רש"י (ד, יג) או לפירושו של רמב"ן (ד, יג)?